

Tusculum

2022
SOLIN-15

Tusculum

15

Solin, 2022.

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Tonči Čićerić

Glavni urednik

Marko Matijević

Uredništvo

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Šime Marović
Dražen Maršić
Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Izrada UDK-a

Iva Kolak, Sveučilišna knjižnica u Splitu

Tisak

Jafra Print Solin

Naklada

500 primjeraka

Izdavanje časopisa novčano podupire Grad Solin.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

15

Solin, 2022.

Sadržaj

7-39	Martin Bažoka – Ivan Šuta	Prapovijesni nalazi s gradine Sutikve u Solinu
41-59	Luka Donadini	Religija, kult i moralnost u Saloni (I) Poštovanje i dužnost prema božanstvima
61-69	Nikola Cesarik	<i>Cohors I Alpinorum vel cohors I milliaria Delmatarum?</i>
71-85	Diana Čorić – Dražen Maršić	Salonitanska kamena urna T. Domicije Januarije
87-91	Krešimir Grbavac	Stela alumna Merkurija iz Solina
93-98	Dino Demicheli	Dva epigrafska fragmenta iz obiteljske kuće u solinskom predjelu Ninčevićima
99-104	Ivan Alduk	Natuknice za studiju o srednjovjekovnom Solinu (I)
105-123	Ana Šimić	Kraljica Jelena Slavna u hrvatskim povijesnim romanima
125-141	Blanka Matković	Zaboravljena povijest grada Splita i njegove okolice Križarska organizacija srednje Dalmacije kroz UDB-in dosje Zlate Radović
143-161	Arsen Duplančić	Dva crteža Franje Kopača u Solinu
163-193	Tonči Čičerić	Solinsko pučko pjevanje u kontekstu razvoja klapskoga pjevanja u Solinu od sredine 20. stoljeća do danas
195-223	Mirko Jankov	Iz riznice svjetovnoga repertoara Pučkih pivača Gospe od Otoka – Solin: Transkripcije i jezično-glazbena analiza osam tradicijskih napjeva (dio prvi: muški tekstovi)
225-227	Arsen Duplančić – Marko Matijević	U spomen na Milana Ivaniševića (8. svibnja 1937. – 30. prosinca 2021.)
229		Naputak suradnicima <i>Tusculuma</i>

Diana Čorić – Dražen Maršić

Salonitanska kamena urna T. Domicije Januarije

Diana Čorić
Prvomajska 2a
HR, 22211 Vodice
coric.di@gmail.com

Dražen Maršić
Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Obala kralja Petra
Krešimira IV. br. 2
HR, 23000 Zadar
drazen.marsic66@gmail.com

U radu se obrađuje salonitanska kamena urna pohranjena u stražnjem dvorištu Arheološkoga muzeja u Splitu (sl. 1-3). Riječ je o grobnom spomeniku koji pripada standardnom (standardiziranom) tipu urna, kojeg karakterizira četvrtasti sanduk na čijem pročelju je *tabula ansata* i poklopac u obliku krova na dvije vode (sl. 1). Izvorni poklopac nedostaje, a njegovo mjesto zauzeo je pokrov s neke gladijatorske urne, nešto većega formata, ali, pretpostavka je, sličnih značajki i približno istoga vremena postanja. Pojava natpisa i veličina sanduka urne sugeriraju pretpostavku da spomenik vjerojatno nije bio predviđen za ukopavanje.

Natpis na urni CIL 3, 9043 izuzetno je zanimljiv jer donosi rijedak primjer ženskoga imena u tročlanom imenskom obrascu, zbog čega se stječe dojam da je komemorirana pokojnica *T. Domitia lanuaria* imenovana po načelu *tria nomina*. Taj imenski obrazac u formuli *praenomen – nomen – cognomen* odgovarao bi standardnom muškom imenovanju tijekom 1. i 2. stoljeća, a u imenovanju žena iznimno se rijetko pojavljuje. Tročlani imenski obrazac kod žena najčešće je odraz polionimijskoga imenovanja, a u nekim slučajevima prvo ime stoji u funkciji prenomena. U raspravi se pokazuje kako je siglu T moguće protumačiti kao dodatni Januarijin gentilicij na mjestu prenomena (*Titia*) ili još prije pravi praenomen u jednoj od dvije verzije (*Tita / Titia*).

Prema tipološkim i stilskim karakteristikama spomenika te značajkama natpisa i onomastici Januarijina urna može se datirati u vrijeme iza sredine 2. stoljeća po Kristu do najkasnije u početak 3. stoljeća.

Ključne riječi: urna, *tabula ansata*, polionimija, *praenomen*, pokrov na dvije vode

UDK: 622.35:629.415:726.8]T. Domitia lanuaria“01“

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 22. listopada 2022.

1. Uvod

Kao posljedica novih grobnih običaja (širenja incineracije), najkasnije od kraja 1. stoljeća prije Krista, na salonitanskim se nekropolama – kao i drugdje u Dalmaciji – pojavljuju cilindrične kamene urne grubo abociranih stijenki predviđene za ukopavanje spaljenih ostataka pokojnika i priloga u zemlju, zbog čega su u pravilu izrađivane bez natpisa.¹ One u principu odgovaraju sličnim »običnim« (anepigrafskim) staklenim, keramičkim i dr. urnama u funkciji depozita, iako su takve često odlagane u veću kamenu urnu kao svojevrsnu zaštitu. Nešto kasnije uvodi se i tip urne s jednostavnim četvrtastim sandukom i poklopcem, najčešće u obliku krova na dvije vode, što

prema Cambiju upućuje na zaključak »da se u formativnom procesu kombiniraju uzorci arhitekture (kuća) i jednostavne kutije (theka) za nagorene kosti i priloge«.² Najvažnija novina takvih urna svakako su natpisi, i to ne samo u obliku imena pokojnika s patronimikom, nego u formi pravih epitafa kakve nalazimo na drugim formama (nad)grobnih spomenika (stele, are i dr.). Pojavom četvrtastih i u manjem broju cilindričnih kamenih epigrafskih urna nisu posve nestale one bez natpisa u funkciji depozita, pa se postavlja logično pitanje koji su točno razlozi, tj. impulsi doveli do nove pojave. Na njega je na današnjem stupnja istraženosti vrlo teško odgovoriti. Točno vrijeme

1 Pregledno o tom procesu: N. Cambi 2013, str. 28 i d., sl. 59.

2 Važna zapažanja: N. Cambi 2013, str. 29.

i okolnosti uvođenja epigrafskih kamenih urna do sada nisu bili predmet sustavnijih istraživanja. Nadalje, nije ni približno poznat njihov lokalni razvoj, pa niti brojnost, čak i u jednom upravnom i kozmopolitskom središtu kao što je Salona. To su svakako budući zadatci za arheološku znanstvenu zajednicu.

Vrlo se malo zna i o izvornom arhitektonskom kontekstu kamenih epigrafskih urna, tj. njihovu postavljanju na salonitanskim grobljima. S tom je temom vezano i pitanje označuje li njihovo uvođenje izlazak barem dijela urna iz podzemnoga (ukopnoga) u nadzemni kontekst. Mogli bismo se za ovu prigodu zadovoljiti frazom kako su i urne s natpisima svoju funkciju isprva imale unutar manjih parcela (*loci sepulturae*) s dominantnim ritusom incineracije, a kasnije i na većim hortikulturno uređenim arealima (*horti*) na kojima su prevladavali sarkofazi.³ Možemo i s priličnom sigurnošću pretpostaviti da su se zbog manjih gabarita (!) smještale u okolišu centralnoga nadgrobno spomenika parcele (*monumentum*), isprva stele, kasnije are ili sarkofaga.⁴ No konkretnih je podataka o egzaktom topičkom kontekstu vrlo malo; iz starijih istraživanja gotovo da ih nema, a iz novijih tek »na kapaljku« (jer rezultati brojnih zaštitnih istraživanja nisu objavljeni). Možda najpotpuniji podatci na tu temu dobiveni su tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja u Saloni 1986. i 1987. godine. Zanimljivi primjerci ukopnih cilindričnih urna bez natpisa, u kombinaciji s novim tipom grobnoga spomenika (dječjim sarkofagom), otkriveni su unutar tzv. prostorije I na prostoru sektora II.⁵ Grobovi su bili u sjeveroistočnom kutu, a povrh poklopaca jedne urne i sarkofaga još su uvijek stajale dodatne ploče poklopnice s donjim dijelovima okomito pobodenih mramornih ploča u stražnjem dijelu. Unutar istoga sektora II, ali na prostoru iskopa istočno od zapadnih gradskih vrata, otkrivena je manja četvrtasta »konstrukcija« dimenzija otprilike 1,20 m x 1,20 m formirana od četiri kamene ploče u funkciji stranica i unutar nje četvrtasta urna.⁶ Konstrukcija je iznutra imala ispunu od kamenja i slabije žbuke i pretpostavljeno je da se radi o strukturi postolja ili temeljima nekoga spomenika. Po našem se mišljenju s velikom vjerojatnošću može pretpostaviti kako je riječ o supstrukciji (postamentu) u funkciji grobne cele (komore) nekoga manjega

kompozitnog nadgrobno spomenika. I na području tzv. murazza uočeno je nekoliko sličnih konstrukcija, ali oblika kamene škrinje (zidane grobnice) u koje su također polagane pojedinačne anepigrafske urne; takvoga su tipa grobovi 125 i 148 na prostoru parcele 4 i grob 209 parcele 8. Primijećeno je i da se takve konstrukcije nalaze uglavnom uza zidove grobnih parcela kao i uopće najveći broj pojedinačnih urna (omjer cilindričnih i četvrtastih otprilike je 10:1).⁷ Vrijedan nalaz na tome dijelu zapadne nekropole svakako je mala skupina urna uz istočni zid parcele 8, među kojima je jedna bila cilindrična oblika, izrađena u reljefu poput pletene košare s natpisom (*tabula ansata*), a druga četvrtasta oblika izrađena od mramora, ali otkrivena bez poklopca.⁸ Neke od navedenih pojava susreću se i na sjevernom dijelu murazza (grupiranje urna uza zidove), gdje je između grobnih parcela 15 i 19 otkriven zanimljiv primjer cele za urnu (nažalost opljačkane) formirane od okomito pobodenih krovni tegula.⁹ Svi navedeni nalazi kronološki su uglavnom određeni u I. fazu razvoja nekropole, tj. u 1. stoljeće po Kristu (prvi od navedenih bi s obzirom na uporabu mramora i pojavu sarkofaga mogao ići u kraj 1. stoljeća), dok kasnijih iz 2. i 3. stoljeća *in situ* zapravo i nema. To je još jedan u nizu problema. Ovaj kratak pregled zaključit ćemo napomenom da na salonitanskom prostoru za sada nije potvrđena prisutnost kolumbarija kao jednoga od karakterističnih arhitektonskih okruženja za pohranu urna s natpisima.

Iako je nepoznanica još uvijek mnogo, jedna se radna pretpostavka u ovom trenutku smije iznijeti. Riječ je o tome da četvrtaste epigrafske urne oblikom iskazuju najveću sličnost sa sarkofazima odakle je gotovo sigurno da su pojava i kronologija dvaju tipova spomenika direktno povezani. Drugim riječima, uputno je pretpostaviti da razvoj shema pročelja sanduka urna ne može biti bitno drugačiji od razvoja istoga elementa kod nadgrobni ara i sarkofaga. Isto vrijedi i za oblik pokrova. To bi u praksi značilo da na pročelju sanduka urna možda najprije treba očekivati pojavu obične tabule s natpisom, a zatim tabulu s ansama, međutim, izbor je dijelom mogao ovisiti i o dimenzijama (širini) spomenika. Ako je premissa o paralelnom razvoju sarkofaga, urna i dr. spomenika (npr. osteoteka) točna – a to se može pretpostaviti već zbog činjenice da je jedna

3 Pregledno: N. Cambi 1986, str. 68 i d., 72.

4 Usp. N. Cambi 1986, str. 105 i d.

5 B. Kirigin et al. 1987, str. 28, T. V, sl. 2, plan 6.

6 Ibid., str. 30-31, plan 7.

7 Ibid., str. 39, plan 9. Još jedna grobna komora istoga tipa možda je grob 202.

8 Ibid., str. 40, T. IX, sl. 1, plan 9.

9 Ibid., str. 48.

radionica izrađivala sve vrste spomenika – tip urne na čijem pročelju je *tabula ansata* uvjetno bismo do daljnjega smjeli pojmovno definirati kao »standardni« (ili »standardizirani«) tip urne.¹⁰ On to svakako brojnošću primjeraka i jest. Pojavu sarkofaga standardiziranoga tipa Cambi određuje u kraj 2. stoljeća, tj. u kasnije antoninsko doba, a isti tip urne može mu tek nešto malo prethoditi (recimo od sredine 2. stoljeća), što je ovisno o budućim rezultatima onomastičke analize cjeline arheološke građe ovoga tipa. Prema tome, predmetnu skupinu urna karakterizira četvrtasta forma s tabulom na pročelju sanduka, a prevladavajući je tip pokrova onaj u obliku krova na dvije vode glatke površine s polukružnim ugaonim akroterijima u kojima su često sigle D M posvetne formule *Dis Manibus*.¹¹

U ovome radu obrađujemo jednu urnu standardnoga tipa, a riječ je o primjerku (sanduku) koji se danas nalazi u stražnjem dvorištu Arheološkoga muzeja u Splitu (sl. 1-3). Sanduk urne pronađen je krajem 19. stoljeća u blizini željezničkoga kolodvora u Saloni, a jedno vrijeme čuvan je u kući Grga Grgića u Vranjicu.¹² Pregledom smo utvrdili da urnu ne pokriva izvorni poklopac, što se vidi iz teksta natpisa i urezanih simbola gladijatorskoga oružja u polukružnim akroterijima ispod natpisa (sl. 1). Riječ je o pokrovu neke gladijatorske urne pronađenom u sklopu istraživanja jednoga od strukovnih groblja sjeverne salonitanske nekropole.¹³ Međutim, izvjesno je da je isti takav poklopac, doduše nešto manjega formata, ali istih značajki, pokrivaio sanduk urne. Vidljivo je to po istom smjeru kanala za spojnice (klamfe) na bočnim stranama sanduka i pokrova te manje-više odgovarajućem odnosu donjega ruba pokrova i zuba na vrhu sanduka urne koji je osiguravao njegovo nalijeganje (sl. 2-3). Stoga pokrov gladijatorske urne služi kao nadomjestak za izvorni pokrov.

2. Sanduk urne i natpis

Sanduk je izrađen od kvalitetna i nesumnjivo lokalnoga vapnenca s manjim oštećenjima na sredini natpisnoga polja i rubnim površinama desne bočne strane sanduka (sl. 1-2). Duljina sanduka iznosi 0,55 m, visina mu je 0,31 m, a širina 0,35 m. Riječ je o jednostavnom četvrtastom sanduku bez »postolja« čije čitavo pročelje zauzima *tabula ansata* (sl. 1). Tabula ima oblik pravokutnika kojega uokviruje profilirana ravna traka na čije se uže bočne strane

nadovezuju profilirane trokutaste drške (*ansae*). Unutar trokutastih drški radikalno su položena po dva akantova lista koja izbijaju prema vanjskim kutovima polja. Preostalu površinu ispunjavaju manji trokuti s akantovim listom koji se naslanja na dršku tabule. Dekor ne prelazi na bočne strane urne, što je manje-više uobičajena pojava kod ovoga tipa spomenika (sl. 2-3). Na vrhu bočnih strana sanduka uklesana su dva kanala za umetanje željeznih spojnice kojima se urna zatvarala i pečatila nakon pohrane paljevinskih ostataka i pripadajućih priloga. Preostali procjepi između dvaju elementa naknadno su se zacijelo popunjavali vapnom, kao i kod sarkofaga.¹⁴

Najvažniji sadržaj pročelja sanduka svakako je natpis (CIL 3, 9043), tj. epitaf uklesan unutar zrcala tabule. On je u cijelosti sačuvan i u njegov sadržaj ne može biti sumnje (sl. 1). Transkripcija glasi:

T · DOMITIAE
IANVARIAE · FIL
DEF · ANNOR · XVIII
C · DOMITIVS
NICIAS · PATER

Slova su klesana relativno pravilnom kapitalom, a duktus im u prva tri retka uredno prati horizontalnu os, dok u zadnja dva retka radi mali otklon u donju desnu stranu. U prva dva retka visina slova nešto je viša u odnosu na slova u ostalim redcima, dok u trećem retku veličina slova varira zbog pomanjkanja prostora za klesanje. U svih pet redaka zamjećuju se distinkcije označene trokutićima. Ligaturama su doneseni sljedeći grafemi: AE pri kraju drugoga retka, NN u sredini trećega retka, XV u istom retku unutar broja XVIII i TE na kraju petoga retka. Ligature su na provincijskim natpisima prisutne već krajem stare ere, često u ograničenom broju i na kraju retka. Češće su od 2. stoljeća nakon Krista pa nadalje. Na ovom natpisu susreću se u sredini i na kraju redaka, što govori u prilog nešto kasnijem razdoblju.¹⁵

Tekst natpisa ne uključuje početnu formulu D M kojom se časte duhovi predaka *dii Manes*. Uobičajeno je da se takva posveta pojavljuje na poklopcu gdje prethodi imenu pokojne osobe ili je u uskoj vezi s njime, npr. kada je ime pokojnika doneseno u genitivnom obliku. Na

10 Usp. G. Koch – H. Sichtermann 1982, str. 45; F. Sinn 1987, str. 10; N. Cambi 2010, str. 64.

11 Važna zapažanja: N. Cambi 2013, str. 28.

12 F. Bulić 1880, str. 65, br. 19.

13 Ž. Miletić 1990, str. 165, bilj. 10; N. Cambi 1986, str. 97.

14 Pregledno: N. Cambi 2010, str. 24.

15 Pojava ligatura se npr. lijepo prati na salonitanskim sarkofazima. Važna zapažanja: N. Cambi 1969, str. 101.

Slika 1

Pročelje sanduka Januarijine urne i nepripadajućega pokrova nad njim (snimio Dražen Maršić)

području naše provincije posveta Manima javlja se najranije tijekom druge polovine 1. stoljeća nakon Krista, ali postaje učestala tek negdje od sredine 2. stoljeća, tj. u antoninsko doba.¹⁶ O razlozima izostanka D M još će biti riječi nešto kasnije u poglavlju o pokrovu koji danas stoji na sanduku.

O Januarijinoj urni i epitafu prvi je izvijestio don Frane Bulić u splitskom Buletinu inventirajući natpis kao AMS – A988 i donijevši ga u djelomičnoj restituciji.¹⁷ Priložio je i crtež na kojemu su upadni detalji valovite linije gornjega i donjega ruba, iako je u dijelu sanduka već tada bio cjelovito sačuvan (sl. 4a). U njemu je naznačio i polja sa strane natpisa, ali ne i anse! Crtež je očito došao i do autora CIL-a jer je u njemu urna prikazana s istim valovnicama, samo bez rubnih zona. Držeći da je spomenik fragmentaran (u komentaru se ne određuje tipološki), a natpis nepotpun, ispred uvodne sigle T pretpostavljen je grafem

E, i u konačnici veznik *et*, sugerirajući da natpisu nedostaje prethodeći dio teksta (sl. 4b). Međutim, budući da su sanduk i natpis cjeloviti, riječ je o eklatantnoj pogrešci, čije ispravljanje i jest bio jedan od motiva ovoga priloga. Natpis sigurno započinje siglom T, koja je od dativnoga oblika imena *Domitia* odvojena trokutastom distinkcijom. Budući da u nastavku slijedi pokojničin kognomen *lanuaria*, također u dativu, nedvojbeno je riječ o sigli još jednoga njezina imena ili eventualno nekoga sepulkralnog izraza.

Prva dva retka zauzima pokojničino ime koje bez sigle T glasi *Domitia lanuaria* i doneseno je u dativu, što je učestala pojava kod nadgrobnih natpisa, posebice onih kasnijega postanka (2. stoljeće i kasnije). Kraj drugoga i treći redak ispunjavaju pokraćeni oblici natpisnih formula – najprije dativ *fil(iae)*, koji pojašnjava rodbinski odnos pokojnice i komemoratora, a zatim formula o proživljenim

¹⁶ G. Alföldy 1969, str. 28 (pojava posvete Manima na epigrafskoj građi); N. Cambi 2010, str. 35 (pojava posvete na sarkofazima).

¹⁷ Usp. bilj. 12.

Slika 2
Desna bočna strana sanduka Januarijine urne s pokrovom
(snimio Dražen Maršić)

Slika 3
Lijeva bočna strana sanduka Januarijine urne s pokrovom
(snimio Dražen Maršić)

godinama pokojnice u dativu i genitivu – *def(unctae) annor(um)* – sa završnim brojem XVIII. Izraz *defunctus, -a, s* genitivom *annorum*, često u pokraćenom obliku *def. an* ili *ann*, tipičan je prema Alföldy za razdoblje kasnoga principata, i to posebice za Salonu i njezinu okolicu. U ranom principatu rijetko je zastupljena i to bez pokraćivanja ili tek kratko skraćena te bez navoda o proživljenim godinama.¹⁸ Četvrti i peti redak donose ime komemoratora, pokojničina oca, u nominativu. Doneseno je formulom *tria nomina* i glasi *C(aius) Domitius Nicias*. Završna riječ *pater* još jednom pojašnjava odnos preminule i komemoratora.

Porodično ime *Domitius*, koje nose oba člana obitelji na natpisu, učestalo je i rasprostranjeno ime latinskoga podrijetla, a u rimskoj se Dalmaciji javlja kod pridošloga italskog stanovništva, njihovih oslobođenika, ali i orijentalnih došljaka. Nose ga i neki pripadnici domicilnoga stanovništva nakon završetka vojne službe. Pripadnost obitelji *Domitius* posvjedočena je na kamenim spomenicima Salone i okolice tijekom cijeloga principata i riječ je o jednom od karakterističnijih gentilnih imena na tom

području.¹⁹ Pojavljuje se nekoliko puta na spomenicima ranoga principata, a znatno učestalije u kasnijem razdoblju.²⁰ U statistici zapadnih (latinskih) provincija carstva Dalmacija se potvrđama nomena *Domitius* svrstava odmah iza Italije, Narbonske Galije i Hispanije.²¹

Gentilicij *Domitius* pokojna je djevojka naslijedila od oca kao zakonito rođena kći i slobodnorodena osoba (*ingenua*). Kognomen joj glasi *Ianuarina*. To je ime ostavilo brojne potvrde u provinciji, ali na način da se ne mogu datirati prije sredine 2. stoljeća, odnosno da sve potječu iz vremena kasnoga principata i manjim dijelom dominata.²² Brojnošću potvrda ovoga imena Dalmacija je odmah iza Italije, a ispred svih drugih provincija latinskoga govornog područja.²³

Otac komemorirane pokojnice ispred nomena *Domitius* nosi klasični rimski *praenomen Caius*, a kao *cognomen* ime *Nicias*. Zadnje je nesumnjivo ime grčkoga postanka i u Saloni se susreće samo tijekom kasnoga principata.²⁴ Inače se pojavljuje i kao ženski i kao muški *cognomen*, u grčkoj ili latinskoj literaciji, sa završnim glasom *-s* ili bez

18 G. Alföldy 1969, str. 30.

19 Ibid., str. 372.

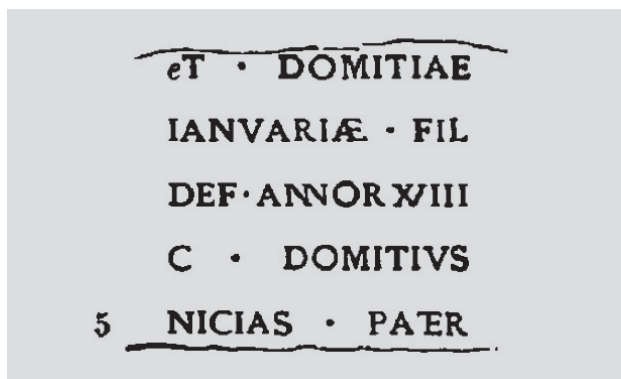
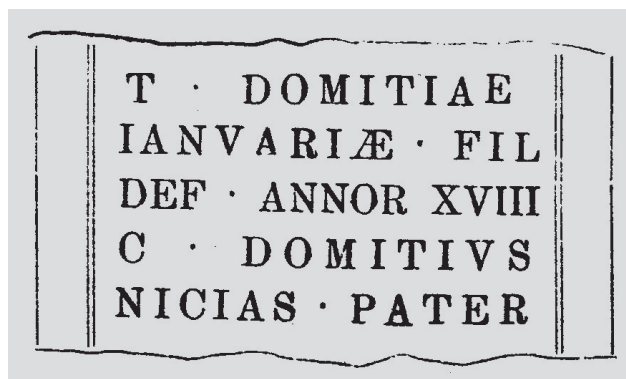
20 Ibid., str. 82, s.v.

21 OPEL, II, 1999, str. 105 i d., s.v.

22 G. Alföldy 1969, str. 220, s.v.

23 OPEL, II, 1999, str. 189 i d., s.v. *Ianuarus*.

24 G. Alföldy 1969, str. 252, ss. vv., *Nicias, Nicia*, str. 361.

Slika 4

Usporedni prikaz sanduka Januarijine urne u splitskom Buletinu (a) i CIL-u (b) (obradio Dražen Maršić)

njega. Iako sa svega tri potvrde, Dalmacija je na prvome mjestu po njegovoj učestalosti.²⁵ Pojava imena je znakovita jer upućuje na mogućnost da je Nikija bio oslobođenik (*libertus*). Unutar njegova tročlanog imenovanja nema filijacije, što može biti rezultat želje da se prikrije bivše robovsko podrijetlo, ali još prije odraz vremena u kojemu se ona počinje gubiti iz imenske formule slobodnorodjenih muškaraca i libertina.²⁶

Iz ove kratke epigrafsko-onomastičke analize jasno proizlazi da karakteristike i izvedba natpisa idu u prilog kasnijoj dataciji spomenika (kasni principat), a budući da komemorator još uvijek nosi *tria nomina*, tj. da prenomena nije odbačen, urnu tj. njezin sanduk s velikom sigurnošću možemo datirati u drugu polovinu 2. ili početak 3. stoljeća po Kristu.

3. Problem pokojničina imena

Dva dijela imenske formule pokojnice su sigurna – ime *Domitius* kao *nomen gentile* i ime *Ianuaria* kao *cognomen*. Postavlja se pitanje što predstavlja sigla T, posebice zbog činjenice da se nalazi na mjestu na kojemu se kod standardne imenske formule rimskoga građanina (*tria nomina*) nalazi *praenomen*. To kontroverzno pitanje drugi je glavni motiv nastanka ovog rada.

Rimski imenski obrasci tijekom razvoja prošli su mnoge mijene i oblike, a izgrađivali su se po načelu nasljeđivanja imena. Od kasnoga republikanskoga doba usporedo su u uporabi bila dvočlana i tročlana imena. Ženska imena

se u rimskom sustavu imenovanja uglavnom pojavljuju kao *duo nomina* ili u formi višedijelnoga polionimijskoga imenskog obrasca. Znanstvena literatura koja problematizira te teme nije osobito brojna i ovdje ćemo je samo usputno spomenuti (bez pratećih referenci u podnožnim bilješkama). Izvrsnim specijaliziranim djelima o rimskim premenima, ali i adoptivnim i polionimijskim imenovanjima izdvaja se O. Salomies. Među djelima rimske onomastike nešto ranijega vremena ističu se i zapaženi radovi I. Kajanta. Problematikom ženskoga imenovanja s naglaskom na ženska *praenomina* bavi se posebice M. Kajava. Prikupljanju i radu na rimskoj imenskoj građi, uključujući i imenovanja unutar ženskoga imenskog obrasca, u Hrvatskoj se posvetila ponajviše Anamarija Kurilić. Za našu temu posebno su važna istraživanja posljednjih dvoje autora.

Već smo u prethodnom poglavlju istakli da sigla T može biti jedino dio imena pokojnice ili eventualno kratica nekoga sepulkralnog izraza. U raspravu o toj dvojbi krećemo od zanimljivoga salonitanskoga natpisa CIL 3, 9364 (fragment are), koji u transkripciji glasi: *L. Titio lucu/ndom(?) Titia / Glycenna p/atrono suo / fecit*. Bulić je u prvobitnoj objavi kraticu / siglu M u sredini drugoga retka razriješio kao ime *Marcia*, dok je u CIL-u taj detalj prošao bez ikakva komentara.²⁷ Bulićev je prijedlog zanimljiv stoga što je *Marcia* često žensko ime »na mjestu prenomena«, pretpostavljenoga postanka od muškoga prenomena *Marcus*, ali se na epigrafskoj građi češće javlja u varijanti *Marcia* (sa sufiksom *-ia*) od »pravilnoga oblika« *Marca*.²⁸ U novije

25 OPEL, III, 2000, str. 100, s.v. *Nicia*.

26 Pregledno: G. Alföldy 1969, str. 27.

27 F. Bulić 1890, str. 17, br. 13 (1551).

28 Usp. M. Kajava 1994, str. 166 i d., osob. str. 172 (primjeri s pretpostavljenim skraćivanjem siglom M).

vrijeme U. Kantola i T. Nuorluoto iznijeli su kontraprijedlog da je riječ o kratici riječi *monumentum*, za spomenik koji je oslobođenica Glicena podigla svome patronu.²⁹ Pretpostavka se čini razumnom i održivom, kako zbog činjenice da se izraz *monumentum* u sepulkralnoj terminologiji Salone koristi napose za središnji spomenik grobne parcele (što ara na podignutom postolju svakako jest), tako i zbog toga što akuzativ *monumentum* izvrsno funkcionira kao objekt za *fecit*.³⁰ No rekli bismo da se ipak ne može isključiti mogućnost kako je u pitanju sigla još jednoga Glicenina imena, ponajprije *Marcia* kako je pomišljao Bulić. Tome u prilog ide način na koji se koristi drugi, znatno češći sepulkralni termin – *titulus*.³¹ On se na nadgrobnim spomenicima Salone i susjednih područja uvijek pojavljuje u akuzativu (*titulum*) odmah ispred trećega lica jednine ili množine perfekta glagola *ponere* (*posuit*, *posuerunt*), a ne odvojen imenom osobe / osoba na koje se radnja odnosi.³² Nikad ga ne nalazimo na početku teksta, već u sredini ili na kraju, češće ovo zadnje. To naglašavamo iz razloga što bi T na našem natpisu teoretski također mogla biti kratica termina *titulus*, no osim nepodudarnosti u položaju postavilo bi se pitanje kakvoga smisla ima koristiti taj termin na urni. Da je riječ o steli ili titulu, poveznica bi se mogla uspostaviti. Neka druga sinonimija s riječju urna u izvornom latinskom jeziku, koliko je nama poznato, ne postoji. Eventualno bi se moglo pomišljati na grčku riječ *θήκη* (*thēkē*), odnosno njezin latinski ekvivalent *thēca*, koji je našao primjenu i u latinskom jeziku, npr. u dobro poznatom nazivu *osteothēca*, tj. sanduka za kosti pokojnika,³³ ali je imao i puno širu primjenu od sepulkralne terminologije (npr. futrola, korice i dr.).³⁴ Takav prijedlog također bi podrazumijevao riječ *theca* na početku natpisa u akuzativu (*thecam*), no za njega uopće nema potvrda na natpisnoj građi u Saloni! Kao posljednja mogućnost ostaje nam termin *tumulus*, no on se – koliko

nam je poznato – pojavljuje na samo jednom fragmentiranom salonitanskom natpisu (ne računajući starokršćanske), čini se u sredini teksta, a katkad se koristi i unutar sepulkralne poezije na salonitanskim i vojničkim epitafima (*carmina epigraphica*), ali nikad na početku teksta.³⁵ S mogućom uporabom izraza *titulum*, *thecam* ili *tumulum* (akuz.) vezan je još jedan problem – na kraju našega natpisa nema riječi *posuit* ili *fecit*, koja bi u tom slučaju bila više nego očekivana. Nakon svega, naš zaključak bi glasio da T može predstavljati jedino siglu pokojničina imena.

Jedno od mogućih objašnjenja jest da je T sigla nekoga gentilicija, odnosno da ih je pokojnica nosila dva – *T()* i *Domitia* – na način da je prvi od dvaju nomena zauzeo mjesto prenomena. Takav slučaj G. Alföldy i A. Kurilić pretpostavili su na natpisu ILJug 2827 iz Varvarije, na kojemu se javlja žensko ime u troimenoj formuli koje glasi *Tit. Fla. Crescentilla*, a čije su prvo ime dvoje autora objasnili kao *Titia*.³⁶ No ima i drukčijih stavova. Prema nadopuni *Tit(ae)* (dat.) reklo bi se da Ana i Jaroslav Šašel zastupaju mišljenje o prenomenu, a tome se definitivno priklanja M. Kajava.³⁷ Argument koji Kurilić uzima u prilog tumačenju da je u pitanju *nomen gentile* je to što »bi prenamen trebao biti skraćen samo na *T*. (kao što je to uobičajena praksa za muški prenamen *Titus*)«. ³⁸ Ime *Titia* bilo bi tako glavni, ako ne i jedini kandidat (u funkciji nomena) i za nadopunu sigle T na salonitanskoj urni. Osim što se eventualno javlja na varvarinskom natpisu, s tim se imenom skraćenim na siglu koautor ovih redaka imao prilike susresti na jednom salonitanskom natpisu sa splitskoga Terminala, ali u muškoj formi, unutar troimene formule oca i sina (*L. T. lucundus, L. T. Computalis*).³⁹ Takvih je primjera na salonitanskoj epigrafskoj građi vjerojatno kudikamo više.

S obzirom na to da je ime skraćeno na početnu siglu, može ga se protumačiti i kao pokojničin *praenomen* (predime)! Ako je izostanak punoga kraćenja bio

29 Usp. U. Kantola – T. Nuorluoto 2016, str. 87-88. Ni G. Alföldy siglu M ne smatra kraticom imena; usp. Alföldy 1969, str. 127, s.v. *Titius* (*L. lucundus, Glycenna*). Izraz *monumentum* inače se pojavljuje na nekoliko salonitanskih natpisa u pokraćenoj ili punoj formi, npr. CIL 3, 2072 (... *ambitus monumenti* ...) i CIL 3, 9315 (kratica *monim*), a kao sigla standardni je dio formula HMHS i HMHNS.

30 O izrazu *monumentum* pregledno: N. Cambi 1986, str. 69 i d., osob. str. 105.

31 Za potragu svih u radu donesenih sepulkralnih izraza koristili smo digitalne baze natpisa i indekse salonitanskih natpisa E. Celani 1903 i E. Celani 1912.

32 *Titulum posuit / posuerunt*: Salona: CIL 3, 1997; CIL 3, 2111; CIL 3, 2012; CIL 3, 2318; CIL 3, 2444; CIL 3, 2694; CIL 3, 12952; CIL 3, 13003; CIL 3, 13143= ILJug 2324; CIL 3, 14888; ILJug 2022; ILJug 2182; ILJug 2622; susjedna područja: CIL 3, 1901; CIL 3, 1903 (Baška Voda); CIL 3, 3105 (Bol); CIL 3, 14641 (Srinjine) i dr. *Titulum fecit / fecerunt*: CIL 3, 2627; CIL 3, 14696a i dr. Da bi bilo logičnije očekivati konstrukciju *m(onumentum) fecit* iza Glicenina imena, pokazuje salonitanski natpis CIL 3, 2133 = ILJug 2279 (... *m(onumentum) vivos fecit*).

33 O tom tipu spomenika pregledno s domaćim primjercima: A. Konestra – N. Cambi 2020-2021, str. 351 i d.

34 O latinskom izrazu *theke* pregledno PWRE.VA.2 1934, str. 1614-1615, s.v. *theke*.

35 Salona: CIL 3, 14886; *carmina epigraphica*: Salona: CIL 3, 2341 (= CIL 3, 8623); CIL 3, 9418; Tilurium: CIL 3, 9733; ILJug 1950.

36 G. Alföldy 1969, str. 127, s.v. *Titius* (SPZ); A. Kurilić 2008, str. 165, bilj. 36-37.

37 ILJug 2827; M. Kajava 1994, str. 202.

38 A. Kurilić 2008, str. 165, bilj. 36-37.

39 D. Maršić 1997, str. 6 i d., bilješka označena zvjezdicom.

kontraargument u slučaju varvarinskoga natpisa, u našem slučaju taj bi detalj valjda imao snagu argumenta u prilog takve pretpostavke! Ženska *praenomina* u sklopu višedijelnoga, troimenoga obrasca iznimno su rijetko posvjedočena na epigrafskoj građi, odnosno rijetko se može potvrditi istodobna primjena prenomena i kognomena, iako je njihova pojava zamijećena u nekim dijelovima srednje i sjeverne Italije, a na tlu Liburnije pretpostavljena u slučaju Kvarte Livije (bez kognomena) spomenute na senjskom natpisu AE 1980, 685 (liburnski cipus).⁴⁰ Prema statistici U. Kantole i T. Nuorluota s prostora zapadnih provincija poznato je najmanje devetnaest primjera imenovanja žena formulom *tria nomina* do kraja 1. stoljeća po Kristu, a autori su tu pojavu u još većem broju primjera dokumentirali na grčkom istoku.⁴¹ Fenomen rimskih ženskih prenomena na zapadu posebno je proučio Mika Kajava i ovdje ćemo donijeti sukus njegovih rezultata.⁴² Kajava otkriva da su predrimski običaji imenovanja učestali unutar nekih starosjedilačkih zajednica u imenovanju žena iz viših društvenih slojeva. Upotrebu prenomena Kajava vidi kao onomastičku tradiciju po kojoj se predime dodjeljivalo svim članovima obitelji, uključujući i žene, iz najmanje nekoliko razloga: zbog same činjenice da su morale imati neko individualno ime, ponajprije u intimnom krugu obitelji, zatim kako bi naglasile rimski identitet (kod slobodnorodenih žena), kao i zbog izbjegavanja homonimije unutar obitelji (iz toga razloga uvedeno je imenovanje *a numero* ili *ab allis rebus*). Kajava navodi i mogućnost dodjele prenomena kao statusnoga simbola tijekom života žene, npr. u trenutku njezina vjenčanja. Sve okolnosti i načini kojima je ženama dodjeljivano predime ostaju nejasne, a tek u manjem broju primjera moguće je sa sigurnošću ili vrlo velikom vjerojatnošću govoriti o prisutnosti prenomena u imenovanju žena. Za potrebe ovoga rada, u funkciji usporedbe, donosimo tri karakteristična primjera, tj. ženska imena s istom početnom siglom T kao i na saloničanskom natpisu, koje Kajava obrađuje u poglavlju 14 među »sigurnijim« primjerima ženskih prenomina.⁴³

1. AE 1966, 289; Gornja Panonija (Leithaberge, *Carnuntum*) – T. Flavia T. F. Vegeti l. Prima, 1. stoljeće po Kristu.

2. CIL 8, 5535; Numidija (El Announa, *Thibilis*) – T. Borocia T. f. Quir. Valentina, 2. – 3. stoljeće po Kristu.

3. RIU 2 0544; Gornja Panonija (Komarom, *Brigetium*) – T. Claudia Aemerita (otac T. Cla. Severianus), 2. – 3. stoljeće po Kristu.

Kajava smatra da je u navedenim primjerima prvo ime prenomena skraćeno po uobičajenoj praksi skraćivanja muškoga prenomena *Titus* na početnu siglu T, i da se to ime pojavljuje u dva oblika – *Tita* i *Titia* (sa sufiksom *-ia*).⁴⁴ Za prvi natpis već je Alföldy ponudio nadopunu oblikom *T(ita)*, koju Kajava očito prihvaća kao najvjerojatniju.⁴⁵ Isto je i s drugim natpisom. Kod trećega ukazuje i na mogućnost da se siglu imena eventualno može restituirati imenom *T(iberia)*, ali to nam se čini malo vjerojatno jer je to ime uobičajeno bilo skraćivano kraticom TI. Svakako vrijedi napomenuti i da digitalne baze latinskih natpisa uglavnom ne prave razliku između dvaju oblika prenomena *Tita* / *Titia* i gotovo u pravilu donose samo nadopunu *T(itia)* (u EDH, istina, sa zvjezdicom, ali pod rubrikom *nomen*); takav je slučaj npr. s natpisom br. 2 (EDCS-23801739)⁴⁶ i natpisom br. 3 (Lupa 3450; EDCS-09900218; HD020130).⁴⁷ Tri izabrana natpisa inače ostavljaju dosta mogućnosti interpretacije (u koju ovdje nećemo ulaziti) jer sadrže oznaku patronstva (br. 1), odnosno filijaciju ili ime pokojničina oca (br. 2-3). U našem primjeru za to smo uskraćeni, a ne doznajemo ni majčino ime, pa je o razlogu zašto je ime nadjenuto nezahvalno raspravljati.

Od dvije moguće imenske interpretacije skloniji smo drugoj – da je vjerojatno posrijedi sigla prenomena *Tita* / *Titia*. Na to nas prije svega upućuje način kraćenja imena. Što se tiče pitanja o kojoj je verziji imena riječ, prednost dajemo češće potvrđenom obliku *Titia*, iako se ne smije isključiti niti verzija *Tita*. Odatle bi prijedlog restitucije natpisa glasio: *T(itiae vel -itae) Domitiae / Ianuariae fil(iae) / def(unctae) annor(um) XVIII / C(aius) Domitius / Nicias pater*.

40 Pregledno: A. Kurilić 2008, str. 164.

41 U. Kantola – T. Nuorluoto 2016, str. 82 i d., str. 99 i d. (lista ženskih *tria nomina* do kraja 1. stoljeća po Kristu).

42 Usp. M. Kajava 1994, str. 116 i d.

43 M. Kajava 1994, str. 201-202.

44 Ibid., str. 200 i d., gdje autor donosi za nas zanimljive primjere ženskoga imena *Tita* / *Titia* na nekoliko latinskih i grčkih natpisa postavljajući ih na poziciju prenomena.

45 Prema Alföldyjevu čitanju natpis glasi: *T(itia) Flavia T(it)i F(lavi) V(e)geti l(iberta) Prima / an(norum) LV h(ic) s(ita) e(st). Sasulus T(it)i F(lavii) / Renat(i) s(ervus) v(ivus) s(ib)i et s(uis)*. Usp. G. Alföldy, 1965, str. 269 i d., br. 7.

46 Cjeloviti tekst natpisa donesen u EDCS glasi: *D(is) M(anibus) s(acrum) / M(arcus) Vips(anius) / M(arci) f(ilius) Qu(i)r(ina) / Martial(is) sacer(dos) / v(icit) a(nnos) [// D(is) M(anibus) s(acrum) / T(itia) Boroc(ia) T(it)i f(ilia) Quir(ina) / Valent(ina) / v(icit) a(nnos) LXXV / h(ic) s(ita) e(st)*.

47 Tri baze donose sljedeći tekst natpisa: *D(is) M(anibus) memoriae // T(itia) Claudia / {A}Emerita qu(a)e vix(it) / ann(os) V me(n)se(s) III die(s) / VIII T(itus) Cla(udius) Severianus / pater fili(ae) pientis(simae) f(aciendum) c(uravit)*.

Slika 5

Salonitanske epigrafske urne izložene u desnom krilu lapidarija Arheološkoga muzeja u Splitu (snimio Dražen Maršić)

4. Poklopac gladijatorske urne

Sanduk Januarijine urne danas u splitskome Muzeju pokriva poklopac u obliku krova na dvije vode s polukružnim ugaonim akroterijima, koji zapravo pripada drugoj urni istoga pravokutna oblika (sl. 1-3). Pokrov je duljine 0,55 m, širine 0,40 m, a maksimalna mu je visina 0,215 m. Dimenzijama je očito prevelik za sanduk Januarijine urne i ne sidri se na valjan način.

Poklopac je otkriven 1890. godine na parceli u vlasništvu Antice Mikelić sjevernije od salonitanskoga amfiteatra. Danas znamo da je taj položaj zapadni potez sjeverne nekropole i da je posrijedi ukop s jednoga od strukovnih groblja na kojemu je otkriveno još nekoliko gladijatorskih urna.⁴⁸ Neznatna prisutnost epigrafskoga i pokretnoga materijala iz 1. stoljeća te nedostatak podataka o dimenzijama grobišnih areala ukazuju da u prvo vrijeme nije

bilo organizirane nekropole na tom području već se ona razvija u kasnijim stoljećima. Gladijatorske urne zajedno s većinom ostaloga epigrafskog materijala kronološki se određuju u 2. stoljeće nakon Krista.⁴⁹

Na zaravnjenoj prednjoj strani poklopca svugdje su u trenutku otkrića bili vidljivi tragovi crvene boje, a zamjećuju se u tragovima i danas, posebice u slovima.⁵⁰ U polukružnim akroterijima uklesane su sigle D M posvetne formule *Dis Manibus*. Iznad njih su uparani prikazi krajnje pojednostavnjena dizajna (sl. 1).⁵¹ Sticotti je uočio da su svi iz kruga gladijatorskoga oružja, prema njemu onoga koje je koristio *retiarius*.⁵² Njegove je zaključke prihvatio i Bulić.⁵³ Iz vidljivih ostataka i crteža koji je donio, Dyggve ih je pak prepoznao kao *arma gladiatorum scariphata*: štitnik za nogu (ako je tako, nešto je manjih dimenzija) iznad slova D i bodež (*pugio*) s vrpcom ili remenom iznad

48 E. Dyggve 1933, str. 85 i d., br. 23-31, sl. 40; Ž. Miletić 1990, str. 165.

49 Ž. Miletić 1990, str. 178.

50 O ostacima boje: F. Bulić 1890, str. 164 (»color rosso o minio«); E. Dyggve 1933, str. 87, br. 27, sl. 40,27.

51 Usp. F. Bulić 1890, str. 164, gdje lijevi prikaz uspoređuje sa slovom H, a desni s ribom.

52 P. Sticotti, 1893, str. 148, br. 7.

53 F. Bulić 1909, str. 191.

slova M.⁵⁴ L. Robert je lijevi prikaz međutim prepoznao kao standardni retarijev štitnik za rame (*galerus*).⁵⁵ Ispod zaziva Manima na čeonom rubu pokrova teče natpis izveden slovima visine 3 cm, čije su riječi odvojene manjim trokutastim distinkcijama, a jedna je na kraju retka (sl. 1). Natpis zajedno sa siglrama D M u transkripciji glasi:

D M
HAEC · VIA · TAL · PULVERA ·

Ispod natpisa urezan je trozubac (*tridens* ili *fuscina*) flankiran dvjema velikim trokutastim distinkcijama. Uzevši u obzir prikaze oružja u akroterijima i trozupca ispod natpisa možemo zaključiti da je pokojnik po profesiji bio gladijator i da se za života borio kao *retarius*, a moguće i kao *secutor*.

Sadržaj i uporaba izraza u natpisu zavrjeđuju posebnu pažnju. Natpis je u inventarnoj knjizi splitskoga Arheološkog muzeja zaveden kao AMS – A1594, a prvi ga je objavio don Frane Bulić godine 1890., ali samo u transkripciji unutar crteža.⁵⁶ Sljedeće godine Bulić se na njega ponovno osvrnuo, nakon što mu je prof. G. Gatti iz Rima pružio pomoć u tumačenju i frazu na poklopcu ispod D M sjajno povezo sa sličnim završetkom natpisa CIL 8, 7277 iz Alžira (*Constantine*) koji glasi [*viator lass*]e, *mirari noli: h(a) ec via tale(m) pulver(em) habet*, pa temeljem toga predložio restituciju solinskoga natpisa koja bi glasila: *D(is) M(anibus). Haec via tal(em) pulvera(m) [h]a(bet)*.⁵⁷ S naše bismo strane svakako upozorili da na poklopcu nema tragova slova zadnje riječi, niti preživjeloga A, niti otučenoga H ispred njega, pa se odatle ne bi smjela uvoditi u restituciju! U CIL-u je natpis sistematiziran kao CIL 3, 13062 (= ILJug 2264e), a donesen je bez ozbiljnijega zahvata u sadržaj; osim poduljega bibliografskog osvrtu priređivači

su upozorili na činjenicu da je umjesto *pulvis* upotrijebljen oblik *pulver*, a da je plural *pulvera* jedinstven! Već 1910. godine izmijenjeno čitanje ponudio je Attilio De Marchi, prema kojemu natpis iza D M glasi: *haec via tal(ia) pulvera*.⁵⁸ Od domaćih autora prihvatili su ga N. Cambi i M. Sanader, a sasvim recentno S. Pastor.⁵⁹ Prenose ga i glavne baze latinskih natpisa; kao sigurno čitanje EDCS (EDCS-31400862), a kao potencijalno (*talia* s upitnikom!) baza EDH (HD043463). Prema tome, De Marchijeva je restitucija najprihvaćenija, ali što je još važnije i gramatički najlogičnija. Što se pak poruke, tj. metafore samoga natpisa tiče, prema Cambiju bi smisao doslovnog prijevoda »ova cesta – takva prašina« bio sljedeći: »ova cesta ima prašinu posebne vrste – prah mrtvacu (tj. grobove)«. ⁶⁰

Zašto ovaj spomenik makar usputno uključujemo u raspravu o Januarijinoj urni? Dva su razloga. Prvi je to što je i u muzejskom kontekstu sanduk iskorišten za pohranu pokrova (ili *vice versa*), očito radi uštede na prostoru, sigurnosti i sprječavanja ulaska atmosferilija i prljavštine. Drugi je to što poklopac na bočnim stranama ima kanale za metalne spojnice (L oblika), koje su gotovo u cijelosti podudarne smjeru pružanja kanala iste namjene na bočnim plohamu sanduka (sl. 2-3). Imajući u vidu reprezentativni uzorak od oko četrdesetak salonitanskih epigrafskih kamenih urna izloženih u desnom krilu lapidarija splitskoga Muzeja (sl. 5), možemo ustvrditi da je ta vrsta instalacije tipična za urne s poklopcem oblika krova na dvije vode. Iz toga proizlazi da je Januarijina urna gotovo sigurno imala poklopac istoga oblika, a vjerojatno je da su u njegovim akroterijima stajale i sigle D M. To ne treba čuditi jer su dva spomenika osim istovrsnosti i približno istoga vremena postanka – sanduk Januarijine urne potječe iz druge polovine 2. ili ranoga 3. stoljeća, a poklopac gladijatorske urne iz druge polovine 2. stoljeća.

54 Crtež uvećanih detalja oružja: E. Dyggve 1933, str. 87, sl. 41,2.

55 L. Robert 1940, str. 46, nr. 1.

56 F. Bulić 1890, str. 163-164, br. 95 (1594).

57 F. Bulić 1891, str. 35-36.

58 A. De Marchi 1910, str. 68, bilj. 2. I on naglašava činjenicu da je oblik *pulvera* na natpisu jedinstven, bilo da je riječ o množini srednjega roda ili jednini ženskoga roda. Ako ga zamislimo u prvom položaju, pridjev *talis* najlogičnije je vidjeti u istom nominativu množine srednjega roda (*talia*). Za natpis CIL 8, 7277 autor pak nudi čitanje *mirari noli: hec via tale pulvere habet*.

59 ATJ, 1981, str. 269-270, br. 561 (N. Cambi); S. Pastor 2011, str. 444-445, br. 2.13, Fig. 9.

60 ATJ, 1981, str. 269 (N. Cambi).

Kratice

- ATJ = *Antički teatar na tlu Jugoslavije* (ur. D. Rnjak), Novi Sad 1979.
- AE = *L'Année épigraphique*, Paris 1888-
- BASD = *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, Split
- CIL 3 = *Corpus inscriptionum latinarum*, vol. 3, parts 1-2, ed. Th. Mommsen, *Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae*. 2 vols. Berlin 1873. vol. 3, Supplement, Parts [1], 1-2 & 2, ed. Th. Mommsen, O. Hirschfeld, A. von Domaszewski, *Inscriptionum Orientis et Illyrici latinarum supplementum*. 4 vols. Berlin 1889-1902.
- ILJug = Anna et Jaro Šašel, *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMIII et MCMXL repertae et editae sunt*, Situla 25, Ljubljana 1986.
- OPEL = *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum, vol. I-IV, ex materia ab A. Mócsy, R. Feldmann, E. Marton et M. Szilágyi collecta, composuit et correxit B. Lörincz*, Wien, 1999-
- PWRE = A. Pauly, G. Wissowa (Hrsg.), *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Berlin
- RIU = *Die römischen Inschriften Ungarns*, Budapest 1972-
- VAHD = *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split

Internetski izvori

- EDCS = Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby; <http://www.manfredclaus.de/>
- EDH = Epigraphische Datenbank Heidelberg; <https://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/home/>
- Lupa = *Ubi erat Lupa*; <http://lupa.at/AE> = *L'Année épigraphique*, Paris 1888-

Literatura

- G. Alföldy 1965 = Geza Alföldy, *Epigraphisches aus Nordwestpannonien*, *Listy Filologické* 88, Praha 1965, 264-271.
- G. Alföldy 1969 = Geza Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatien*, Heidelberg 1969.
- F. Bulić 1880 = Frane Bulić, *Iscrizioni inedite*, BASD 3, Split 1880, 65-66.
- F. Bulić 1890 = Frane Bulić, *Iscrizioni inedite*, BASD 13, Split 1890, 17-20, 161-164.

- F. Bulić 1891 Frane Bulić, *Osservazione all'iscrizione pubbl. a p. 163 n. 95* »*Bullettino*« a. 1890, *BASD* 14, Split 1891, 35-36.
- F. Bulić 1909 Frane Bulić, *Osservazione all'iscrizione Salonitana n. 1594 A Mus.*, *BASD* 32, Split 1909, 191.
- N. Cambi 1969 Nenad Cambi, *Sarkofag Gaja Albucija Menipa*, *VAHD* 63-64/1961-1962, Split 1969, 99-111.
- N. Cambi 1986 Nenad Cambi, *Salona i njene nekropole*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 25 (12)/1985-1986, Zadar 1986, 61-108.
- N. Cambi 2010 Nenad Cambi, *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji (od II. do IV. stoljeća)*, Split 2010.
- N. Cambi 2013 Nenad Cambi, *Pregled razvoja nadgrobnih spomenika u Dalmaciji*, u: Nenad Cambi – Guntram Koch (ur.), *Sepulkralna skulptura zapadnog Ilirika i susjednih oblasti u doba rimskog carstva (Funerary Sculpture of the Western Illyricum and Neighbouring Regions of the Roman empire)*, Split 2013, 17-99.
- E. Celani 1903 Enrico Celani, *Indice generale: volumi I-XXIII (anni 1878-1900)*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata fondato da G. Alačević e M. Glavinić continuato per cura di Fr. prof. Bulić*, Prato 1903.
- E. Celani 1912 Enrico Celani, *Indice generale: volumi XXIV-XXXIII (anni 1901-1910)*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata fondato da G. Alačević e M. Glavinić continuato per cura di Fr. prof. Bulić*, Prato 1912.
- E. Dyggve 1933 Ejnar Dyggve, *L'amphitheatre. Recherches a Salone, II*, Copenhagen 1933, 35-150.
- M. Kajava 1994 Mika Kajava, *Roman Female praenomina. Studies in the Nomenclature of Roman Women*, *Acta Instituti Romani Finlandiae* 14, Helsinki 1994.
- U. Kantola – T. Nuorluoto 2016 Urpo Kantola – Tuomo Nuorluoto, *Female Tria Nomina and Social Standing in Late Republican and Early Imperial Periods*, *Arctos – Acta Philologica Fennica* 50, Helsinki 2016, 79-105.
- B. Kirigin et al. 1987 Branko Kirigin – Jagoda Mardešić – Ivo Lokošek – Siniša Bilić, *Salona 86/87*, *VAHD* 80, Split 1987, 7-56.
- G. Koch – H. Sichtermann 1982 Guntram Koch – Hellmut Sichtermann, *Römische Sarkophage. Handbuch der Archäologie*, Mit einen Betrag von Friederike Sinn-Henninger, München 1982.
- A. Konestra – N. Cambi 2020-2021 Ana Konestra – Nenad Cambi, *Rapska osteoteka: novi pogled na sepulkralni spomenik Remije Maksime iz franjevačkog samostana u Kamporu na otoku Rabu*, *VAHD* 113/2, Split 2020-2021, 351-375.
- A. Kurilić 2008 Anamarija Kurilić, *Imenovanje žena u ranorimskoj Liburniji i takozvana »ženska prenomina«*, *Archaeologia Adriatica* 2/1, Zadar 2008, 161-167.
- A. De Marchi 1910 Attilio De Marchi, *La filosofia dei morti nelle iscrizioni sepulcrali latine*, Atene e Roma. *Bullettino della società italiana della diffusione e l'incoraggiamento degli studi classici* 13 (Marzo-Aprile 1910), Roma 1910, 65-75.

- D. Maršić 1997 Dražen Maršić, *Rimska cesta Salona – Epetij u svjetlu novih istraživanja*, *Adrias* 6-7/1995-1997, Split 1997, 5-21.
- Ž. Miletić 1990 Željko Miletić, *Sjeverna salonitanska nekropola*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 29 (16)/1989-1990, Zadar 1990, 163-194.
- S. Pastor 2011 Simone Pastor, *Vita e morte dei gladiatori Salonitani. Urne gladiatorie da Spalato, analisi e nuove interpretazioni*, u: Javier Andreu – David Espinosa – Simone Pastor (ur.), *Mors omnibus in-stat. Aspectos arqueológicos, epigráficos y rituales de la muerte en el occidente romano*, Madrid 2011, 427-453.
- L. Robert 1940 Louis Robert, *Les gladiateurs dans l'Orient grec*, Paris 1940.
- M. Sanader 2002 Mirjana Sanader, *...et circenses u Solinu*, *Arheološki radovi i rasprave* 13, Zagreb 2002, 17-33.
- F. Sinn 1987 Friederike Sinn, *Stadtrömische Marmorurnen*, *Beiträge zur Erschließung helenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur*, 8, Mainz 1987.
- P. Sticotti 1893 Pierro Sticotti, *Bericht über einen Ausflug nach Liburnien und Dalmatien 1890 und 1891*, *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn* 16, Wien 1893, 141-155.

Summary

Diana Čorić – Dražen Maršić

The stone urn of T. Domitia Ianuaria from Salona

Key words: urn, *tabula ansata*, polyonymy, *praenomen*, gable lid

The paper deals with the stone urn of T. Domitia Ianuaria, kept in the back courtyard of the Archaeological Museum in Split (Fig. 1-3), precisely with its container. It was discovered in the late 19th century in Salona, near the present day Solin railway station. Now it is covered with a lid originally belonging to a gladiator urn, somewhat larger, found in the Salona's northern necropolis.

The container front side is dominated by a *tabula ansata* with, its inscription completely preserved. Within each of the triangular handles (*ansae*) placed radially there are two acanthus leaves spreading towards the field's outer angles. The remaining area is filled with smaller triangles with acanthus leaf leaning against the *tabula* handle. The decoration does not pass to the lateral sides (Fig. 2-3). At the top of the container lateral sides cut are canals for insertion of iron cramps that connected the urn with the lid. The inscription, catalogued as CIL 3, 9043, reads:

T · DOMITIAE
IANVARIAE · FIL
DEF · ANNOR · XVIII
C · DOMITIVS
NICIAS · PATER

The urn is presented in the *Bullettino di archeologia e storia dalmata* of Split with a drawing, where the upper and the bottom edges are marked with wavelines, indicating fragmentariness of the monument (Fig. 4a). The drawing also shows the fields at the sides of the inscription, but not the *ansae*. Additional problem is the lack of a description. In the CIL the urn is presented with similar wavelines, but with no edge areas. Because of the impression that the monument is fragmentary and the inscription incomplete, before the sigla T assumed is the letter E, and at the end the conjunction *et* (Fig. 4b). This paper is an attempt to correct this. The inscription certainly begins with the sigla T, separated from the dative case *Domitiae* with a triangular punctuation, certainly the sigla of the deceased person's yet another name or a sepulchral word. Possibilities are the words *titulus*, *theca* or *tumulus*, in this case to be envisaged in the accusative case. However, in the epigraphic materials of Salona and the surrounding areas none of these appears at the beginning of inscriptions, but in the middle or at the end, whereas the word *theca* is absolutely unknown! A possible use of the words *titulum*, *thecam* or *tumulum* (accusative) is connected with yet another problem – at the end of the inscription do not appear the words *posuit* or *fecit*, that would be expected in that case. The conclusion is that T may only make the sigla of the deceased person's name. This notion is the second main motivation for writing this paper, which is continued by discussing that only two meanings of the sigla may be possible.

The first one is that the T is the sigla of a *nomen gentile*, that is, that the deceased had two of them – *T()* and *Domitia* – where the first one took the place of the praenomen. Such case G. Alföldy and A. Kurilić assumed in the inscription ILJug 2827 from Varvaria, where the name *Tit. Fla. Crescentilla* appears, the first element of which the two authors explained as *Titia*. According to the adding *Tit(ae)* (dative case) it appears that A. and J. Šašel support the opinion on the praenomen (ILJug 2827), that is definitely agreed with by M. Kajava. The argument taken by Kurilić to support this interpretation is that «the praenomen should be abbreviated only to *T.* (as it is the common practice for the male praenomen *Titus*)».

From its abbreviation to the initial sigla, the name may also be interpreted as the deceased person's *praenomen*! Female *praenomina* are rarely found in the epigraphic material, that is, rarely can be confirmed simultaneous use of the praenomen and the cognomen. The phenomenon of the Roman female praenomina in the west has particularly been studied by M. Kajava. All the circumstances and the ways in which women were given their praenomen are still unclear. Their presence can be discussed with certainty or a large probability only in a small number of examples. For the purposes of this paper, and for comparison sake, presented are three female names beginning with the same sigla T, similar to the inscription of Salona:

1. AE 1966, 289; Upper Panonia (*Carnuntum*) – *T. Flavia T. F. Vegeti l. Prima*, 1st ct. AD.
2. CIL 8, 5535; Numidia (*Thibilis*) – *T. Borocia T. f. Quir. Valentina*, 2nd-3rd ct. AD.
3. RIU 2 0544; Upper Panonia (*Brigetium*) – *T. Claudia Aemerita* (father *T. Cla. Severianus*), 2nd-3rd ct. AD.

Kajava holds in these examples the first name to be *praenomen* abbreviated by the common practice by abbreviating the male praenomen *Titus* and that this name appears in two forms – *Tita* and *Titia* (with the suffix *-ia*). The Latin inscriptions digital bases usually make no difference between the two forms and almost as a rule present the adding *T(itia)*. The three selected inscription provide large possibilities for interpretations, because they contain the patronage (no. 1), or filiation or the deceased person's father's name (no. 2, 3). In our case we are deprived of this, nor do we learn the mother's name, this making any discussion as why the name was given ineffective.

Of the two possible name interpretations, the authors prefer the latter – that this is probably the sigla of the praenomen *Tita* / *Titia*. This is indicated first of all by the way the name is abbreviated. As about the question what version of the name this is, neither the version *Tita* can be excluded. Hence the inscription restitution is proposed to read: *T(itia) vel -itae) Domitiae / Ianuariae fil(iae) / def(unctae) annor(um) XVIII / C(aius) Domitius / Nicias pater*.

Today the urn container is covered with a gable shaped lid with corner acroteria, originally belonging to another rectangular urn (Fig. 1-3). It was discovered in 1890, north of the Salona's amphitheatre. Today we know that this locality is the western part of the northern necropolis and that this is a find from the gladiators' cemetery.

When found, all over the lid there were traces of red colour, at places visible even today. In the acroteria inscribed are the abbreviations D M. Above those there are figures that are believed to show a leg guard above the letter D and a dagger with a ribbon or strap above the letter M. Below the invocation to the Mani, at the bottom edge of the lid, there is the inscription (CIL 3, 13062) that, together with the abbreviations D M, reads:

D M
HAEC · VIA · TAL · PULVERA ·

Below the inscription presented is a trident (*tridens* or *fuscina*) flanked with two triangular punctuations. Given the presentations of arms in the acroteria and the trident below the inscription, it can be concluded that the deceased was a gladiator and that during his lifetime he had fought as a *retiarius* and possibly also as a *secutor*. The restitution of the phrase following the invocation to the Mani should be read: *D(is) M(anibus). Haec via tal(ia) pulvera*.

The lid is included in the discussion on the Ianuaria's urn for two reasons: because in the Museum it is used as the urn lid (or *vice versa*), and because at its lateral sides there are canals for metal cramps, by their direction almost completely corresponding to the direction of the canals of the same purpose at the lateral sides of the container (Fig. 2, 3). This indicates that the Ianuaria's urn almost certainly had a lid of the same shape, and it is to be believed that its acroteria had sigles D M. This is not surprising because the two monuments, besides their equivalency, were produced roughly at the same time as well. Due to the epigraphic-onomastic properties of the Ianuaria's inscription, especially the fact that the commemorator still has *tria nomina*, that is, the praenomen is not discarded, the urn may with great certainty be dated to the latter half of the 2nd or the early 3rd centuries AD, that is, the time of the Late Principate. However, the gladiator urn lid, same as the entire cemetery concerned, are dated to the latter half of the 2nd century AD.

Translated by Radovan Kečkemet

